

УДК 78.01;78.02;

DOI <https://doi.org/10.32782/2310-0583-2023-49-06>

ЗВУКОВИЙ ЛАНДШАФТ І ЕКОСВІДОМІСТЬ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЕЛЕКТРОАКУСТИЧНІЙ МУЗИЦІ

Михайло Романишин – аспірант, старший викладач кафедри композиції,
Львівська національна музична академія імені М. В. Лисенка
<https://orcid.org/0009-0001-1468-9916>

У статті досліджується тема екологічної свідомості через призму сучасної електроакустичної музики та звукових інсталяцій на прикладі творів українських композиторів Остапа Мануляка, Яни Шлябанської, Тетяни Хорошун, Остапа Костюка та Люби Плавської. Важливість екологічної свідомості в українській культурі розглядається в історичній перспективі. Важливість опонування української візії гармонійного співіснування з довкіллям деструкційним процесам, властивим імперській культурі, простежуємо вже понад століття. Історичні виклики, через які пройшла і які ще слід пройти українській нації, актуалізують тему екології свідомості людини. У сучасній музиці і мистецтві поняття звукового ландшафту і звукової екології починають відігравати щораз більшу роль. На прикладі аналізу композиції Остапа Мануляка «Звуки міста» та інтерактивної інсталяції Verbova авторства Яни Шлябанської, Тетяни Хорошун, Остапа Костюка та Люби Плавської розглядаються шляхи використання трансформації звукового ландшафту задля зосередження мислення та сприяння досягненню стану психологічної рівноваги.

Ключові слова: сучасна українська музика, екологічна свідомість, електроакустична музика, звуковий ландшафт.

Що саме означає «незалежність» і «бути незалежним»? Говорити рідною мовою, творити власну культуру, діяти згідно зі своїми переконаннями і цінностями заради задоволення вищих потреб у розвитку та самоактуалізації? «Незалежність» – це відсутність стороннього негативного впливу чи прив'язаності.

Унікальність кожного народу формується на основі його цінностей та культури. Якщо загальнолюдські цінності притаманні і сповідаються усім цивілізованим суспільством, то культурний складник несе в собі ідентичність. Вона проявляється не лише в мистецькій площині, на сцені чи в галереї, а твориться людьми у повсякденному житті, у вузькому сімейному колі та у робочих відносинах із колегами. Культурні традиції закладаються від народження, черпають і насичують мінералами генеалогічне дерево роду та з покоління в покоління передають його самобутність.

Якими є передумови формування української ідентичності? Щоб відповісти на це питання, слід повернутися в часі задовго до проголошення незалежності. І перше, що спадає на думку, пов'язане саме з культурним пластом України-Руси. Попри християнізацію природоцентричні політеїстичні вірування залишаються важливим елементом культури і самоідентифікації. Переплітання образів християнських святих із божествами дохристиянського пантеону, що були пов'язані саме із силами природи (чи не найяскравішим є трансформація образу Св. Іллі), зберігають надзвичайно важливе підґрунтя гармонійної єдності

з природою і відчуття себе невід'ємною частиною цього все ще анімізованого всесвіту. Рудименти такого анімістичного світогляду подекуди в Карпатах спостерігаються й понині. Принаймні лінгвістично спостерігаємо висловлювання про ріку, як про живу істоту, що має власну свідому волю. Якщо екстраполювати цю особливу сфокусованість на гармонійній взаємодії з довколишніми силами природи, то справді бачимо, як цей елемент стає однією з основних підвалин формування української культури і поступово трансформується у сучасне розуміння екологічної свідомості як одного з аспектів культури сучасного вільного західного світу.

Подальший розвиток особливої екстраполяції гармонії людини з природою на релігійні структури і взаємовідносини людини з Богом простежуємо крізь усю історію української гуманістичної думки, і відголоски цих світоглядних аспектів, які ми тепер пов'язуємо з екологічною свідомістю, знаходимо у працях Станіслава Оріховського, Юрія Дрогобича, Павла Русина з Кросна. Ренесансна ідея природної гармонії з часом не зникає, а набирає нових, більш гострих і дещо драматичних форм, характерних для бароко. Ці ідеї стають співзвучними також творам Григорія Сковороди. Усе, що потрібно людині, сили, які тримають її на світі задля протистояння злу, вона має у собі від природи. Треба лише все це пізнати, відкрити в собі й використати на благо. Візія «закону Божого», що містить відголоски пієтизму, суттєво трансформується у контексті української традиції.

За Сковородою «щастя» є у твоєму чистому серці, у твоїй чесній душі, що живе за законами Божими і за велінням Божим. Ця думка повторюється у найрізноманітніших варіаціях. Досягти щастя означає прислухатися до свого внутрішнього голосу, вислухати себе, бути у гармонії з природою, з Богом, бо тільки те приносить щастя, що передбачене «блаженною натурою» [1]. Захоплення природою і життям у гармонії з природою було також однією із ключових ідей українського романтизму.

Натомість як яскраве опонування традиціям українського народу у ХХ ст. приходять окупаційна радянська система. Якщо абстрагуватися від політичних, національних чи економічних питань, то навіть у контексті культури і світогляду щодо уявлення про місце людини у світі ця система базувалася на кардинально протилежних, деструкційних ідеях. Отримання ресурсів будь-якою ціною за рахунок виснаження екосистем, задля нарощування воєнного потенціалу і збагачення еліт. Перероблення природи, розвертання річок, висушування боліт і наводнення пустель, що, звичайно ж, супроводжувалося не лише знищенням безцінних екосистем, а й жахливим марнотратством природних ресурсів, стає ідеєю фікс комуністичної імперії. Сучасна росія культивує ці деструкційні ідеї. Світоглядне та ідеологічне протистояння російської федерації як наступниці СРСР з Україною, що тривало протягом багатьох років у культурній, економічній площині, розвинулося від загарбання територій до повномасштабної війни. Хоча і надзвичайно високою ціною, але саме ця ситуація не лише оприявила глибинні аспекти української культури та свідомості, а й об'єднала і створила, як казав Андрей Шептицький, «додану вартість». [2] Віра і втілення цих величних ідей у такий кульмінаційний час наново виводять ціннісні орієнтири української культури в авангард світового мистецтва і суспільного розвитку.

Екологія свідомості, або екологічна свідомість, – одне з ключових понять екологічної психології, що означає вищий рівень психічного відображення природного, штучного, соціального середовища та внутрішнього світу людини, саморегуляцію даного відображення та усвідомлення місця і ролі людини у реальному світі. Екологічна свідомість відрізняється від свідомості як такої тим, що вона насичена екозмістом і є сукупністю уявлень, які формують суб'єктивне відношення людини, перш за все, до природного середовища. Від 1980-х років процеси формування і прояву екологічної свідомості стали предметом особливої уваги суспільства на загальному тлі усвідомлення

загострення та глобалізації екологічних проблем і неможливості їх вирішення в рамках домінуючої антропоцентричної свідомості [3].

За даними соціологічних досліджень, українці демонструють екоцентричне бачення співіснування людини з природою. Уважають, що людина і природа перебувають у тісному й рівноправному взаємозв'язку [4].

Ми – свідки переходу біосфери в ноосферу. Останню Вернадський визначив так: інтелектом людина створила новий життєвий простір, інтелектом вона змінює довкілля, і майбутнє цього світу залежить від продуктів її інтелектуальної діяльності. Наш вид втрутився в захисні механізми природи, перешкоджає її саморегулюванню, і тепер, щоб вижити, ми повинні встановити нові правила гри. Вернадський уважав, що найважливішу роль у розвитку природи відіграє розум людини [5].

Ноосферу можна розглядати як єдність «природи» і культури (у широкому тлумаченні останньої – з техносферою включно), особливо починаючи з того моменту, коли «культура» досягає (за силою впливу на біосферу та геосферу) потужності «геологічної сили» [6].

Закон ноосфери Вернадського – положення, сформульоване вченим у 1944 р. про перетворення біосфери, згідно з яким на сучасному рівні розвитку людської цивілізації вона неминуче перетворюється на ноосферу, тобто на сферу, де найважливішу роль у розвитку природи відіграє розум людини [7].

Ідеї екологічної свідомості та екології людської свідомості тісно пов'язані між собою і взаємодоповнюють одна одну. Як згадувалося раніше, екологічна свідомість напряму пов'язана зі збереженням природних ресурсів та екосистем у цілому задля людського повноцінного і безпечного майбутнього. Це поняття є обширним і стосується впливу великих груп людей, які перебувають на певній території. Натомість екологія свідомості є більш індивідуальним явищем, яке стосується кожного, зокрема щодо тем відновлення власного ментального здоров'я, відчуття безпеки, таких актуальних у воєнний час питань, як інформаційна гігієна та перебування у стані «тут і зараз». Саме в такому «екологічному» стані людина здатна бути відкритою до пізнання та відчуття нового, сприймати інформацію такою, якою вона є (тактильна, візуальна та аудіальна), без заперечення та не пропускаючи її крізь призму власноруч набутого досвіду.

Починаючи з 1960-х років завдяки працям Мюррая Шаффера в контексті середовища

існування, музичної культури та екології починаємо говорити про питання звукового ландшафту і звукової екології. Проблеми протиставлення агресивного, насиченого гучними шумами звукового ландшафту міста як особливо стресового аудіального середовища і розмірених приглушених звуків природи починають відігравати важливу роль у розумінні впливу звукового ландшафту на наше сприйняття довкілля, а також необхідності виваженого і екосвідомого ставлення до шумового забруднення, яке ми створюємо, особливо в урбаністичному середовищі. Подібні ідеї прослідковуються у звуковій інсталяції Остапа Мануляка «Звуки міста» (Sound of the city, 2013) [8]. В основі трансформації звукового матеріалу твору – ідея можливості докорінної трансформації характеру звукової події через частотну фільтрацію. У творі автор komponує наперед здійснені польові записи урбаністичного звукового ландшафту, доповнюючи їх ефектами. Слухач впізнає знайомі звуки і немов візуалізує їх на власній аудіомапі свідомості. Створюється ефект присутності у моменті, де звук транспорту, який на швидкості проїжджає повз тебе, триває довше, ніж зазвичай, привертаючи увагу і даючи можливість почути більше деталей. Разом із тим через частотну фільтрацію цей звук починає нагадувати цвіркунів, у спів яких вслухаємося на природі. Місто немов промовляє: «Зупинись на хвилинку... не думай, ЩО відчувати, відчуй, про що думаєш у цю мить». Така увага до кожного звуку крізь призму власного досвіду викликає асоціації та спогади про події, місця, людей, відволікає від нав'язливих думок, допомагає відчувати момент, себе у цьому моменті і перейти у стан присутності «тут і зараз».

Окрім цього, твір «Звуки міста» слід проаналізувати з іншого погляду. На відміну від звукозображальності, наприклад як у «Каталозі птахів» Олів'є Месіана [9], для творення музичного полотна Остап Мануляк використовує звуки та шуми, які нас оточують. Кожен запис є самобутнім і неповторним, має свою історію і може існувати лише в конкретному географічному місці з оригінальною акустикою. А сам твір – це немов декомпозиція, у якій кожен такий семпл може бути окремим твором, але скомпоновані разом вони відтворюють звуковий ландшафт міста. Разом із тим базові частотні маніпуляції з польовими записами львівського звукового ландшафту з повсюдно домінуючим звуком автомобілів на бруківці наштовхують на низку візіонерських ідей щодо можливостей докорінної зміни агре-

сивного урбаністичного звукового ландшафту з мімікруванням природних аудіальних середовищ.

Різні аспекти звукового ландшафту з'являються як важливі чи ключові елементи електроакустичних творів багатьох сучасних українських композиторів, однак чи не найбільш цікаво і несподівано ця ідея потрактована в інтерактивній звуковій інсталяції VERBOVA Яни Шлябанської, Тетяни Хорошун, Остапа Костюка та Люби Плавської. Автори пишуть, що, створюючи VERBOVу, вони «звернулися до важливого для українців образу світового дерева. Гра як найдавніший прояв інтерактивності є основою цієї інсталяції. Проходячи по дошках, людина вибирає напрям і втілює власний звуковий ландшафт. VERBOVA – своєрідний музичний інструмент, який сприймає імпульси кроків і перетворює їх на звуки. В інсталяції використані записані та оброблені звуки дерев Голосіївського лісу» [10].

На відміну від «Звуків міста» інсталяція VERBOVA зорієнтована на сам процес творення звукового ландшафту. Елементом занурення у перформанс та, власне, самим творенням звуку є момент проходження по дерев'яних дошках, який налаштовує нашу свідомість на певну екотематику. Проте результуюче звучання є несподіванкою й утворює навіть певний дисонанс між очікуваним (переважно за рахунок візуального сприйняття) та реальним (аудіальним) результатом. Делікатні звуки лісу та дерев трансформуються в гострі, перкусійні звуки, нагадуючи про важливість нашої відповідальності, аби у своїй людській грі з природою ми не знищували її органічність, а гармонійно взаємодіяли із середовищем.

Звукові інсталяції «Звуки міста» та «VERBOVA» – це електроакустичні твори про технології та прогрес, які досягають яскравого ефекту за рахунок своєї виразності та контрасту між очікуваним і реальним результатом під час творення звукового ландшафту. Вони провокують нашу свідомість зануритися в екологічний стан, у якому людина в змозі відчувати і керувати своїм тілом та розумом, мислити раціонально, визначати пріоритети і плекати цінності.

Разом з актуальністю теми екосвідомості ця теза наштовхує на роздуми про те, що міста є результатом перемоги людського розуму, який прагне досягнення максимальної простоти та комфорту над тим, що було до технологічного прогресу і відіграє велику роль у формуванні психологічної стійкості, безпеки та екології свідомості людини.

Література

1. «Щаслива людина», «сродна праця» – основні поняття філософії і творчості Г. Сковороди. Як їх розуміти і як вони співвідносяться з народними уявленнями? URL: <https://www.ukrlib.com.ua/answers/printit.php?tid=11096> (дата звернення: 11.06.2023).
2. Маринович М. Митрополит Андрій Шептицький і принцип «позитивної суми». Львів : Видавництво Старого Лева, 2019. 248 с.
3. Екологічна свідомість. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=18684 (дата звернення: 10.05.2023).
4. Екологічна свідомість українців. URL: <https://tns-ua.com/news/ekologichna-svidomist-ukrayintsiv> (дата звернення: 11.06.2023).
5. Ноосферне вчення Вернадського. Наступний крок – ноетика? URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/2656512-noosferne-vcenna-vernadsckogo-nastupnij-krok-noetika.html> (дата звернення: 11.07.2022).
6. Ноосфера. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Ноосфера> (дата звернення: 11.07.2022).
7. Закон ноосфери Вернадського. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Закон_ноосфери_Вернадського (дата звернення: 11.07.2022).
8. Остап Мануляк. «Звукиміста». Звукова інсталяція. 2013. URL: https://www.youtube.com/watch?v=L1qtQB8CMto&ab_channel=OstapManulyak (дата звернення: 25.06.2023).
9. Мессіан: Каталог птахів. URL: <https://www.piano-classics.com/articles/m/messiaen-catalogue-doiseaux/> (дата звернення: 12.07.2022).
10. Інтерактивна звукова інсталяція VERBOVA. URL: https://www.youtube.com/watch?v=Nq3x76Xa0rI&ab_channel=YanaShliabanskacomposer (дата звернення: 25.06.2023).

References

1. “Shchaslyva lyudyna”, “srodna pratsya” – osnovni ponyattya filosofiyi i tvorchosti H. Skovorody. Yak yikh rozumity i yak vony spivvidnosyatsya z narodnymy uyavlenniyamy? [“Happy man”, “kindred work” are the main concepts of the philosophy and creativity of H. Skovoroda. How to understand them and how do they relate to popular ideas?] Retrieved from <https://www.ukrlib.com.ua/answers/printit.php?tid=11096> (retrieved: 11.06.2023)
2. Marynovych M. Mytropolyt Andrey Sheptyts'kyu i pryntsyv “pozytyvnoyi sumy” [Marynovych M. Metropolitan Andrey Sheptytskyi and the principle of “positive sum”], Lviv, Stry Lev Ed., 2019. 248 p.
3. Environmental consciousness. Retrieved from https://esu.com.ua/search_articles.php?id=18684 (retrieved: 10.05.2023)
4. Ekologichna svidomist' ukrayintsiv [Environmental consciousness of Ukrainians] Retrieved from <https://tns-ua.com/news/ekologichna-svidomist-ukrayintsiv> (retrieved: 11.06.2023)
5. Vernadsky's noospheric teaching. The next step of nooetics? [Vernadsky's noospheric teaching. The next step of nooetics?] Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/2656512-noosferne-vcenna-vernadsckogo-nastupnij-krok-noetika.html> (retrieved: 11.07.2022)
6. Noosphere. Retrieved from <https://uk.wikipedia.org/wiki/Ноосфера> (retrieved: 11.07.2022)
7. Vernadsky's law of the noosphere. Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki/Закон_ноосфери_Вернадського (retrieved: 11.07.2022)
8. Ostap Manulyak “Sound of the city” sound installation (2013). Retrieved from https://www.youtube.com/watch?v=L1qtQB8CMto&ab_channel=OstapManulyak (retrieved: 25.06.2023)
9. Messiaen: Catalogue d'Oiseaux. Retrieved from <https://www.piano-classics.com/articles/m/messiaen-catalogue-doiseaux/> (retrieved: 12.07.2022)
10. Interactive sound installation VERBOVA. Retrieved from https://www.youtube.com/watch?v=Nq3x76Xa0rI&ab_channel=YanaShliabanskacomposer (retrieved: 25.06.2023)

Mykhailo Romanyshyn – Doctoral student, Senior Lecturer of the Department of Music Composition, Lviv National Music Academy named after M. V. Lysenko

Sound landscape and eco-consciousness in modern Ukrainian electroacoustic music

The article explores the topic of environmental consciousness through the prism of contemporary electroacoustic music and sound installations using the works by Ukrainian composers Ostap Manulyak, Yana Shliabanska, Tetiana Khoroshun, Ostap Kostyuk and Liuba Plavska as an example. The importance of eco-consciousness in Ukrainian culture is considered in a historical perspective. The importance of opposing the Ukrainian vision of harmonious coexistence with the environment to the destructive processes typical for imperial culture has been traced for more than a century. The historical challenges that the Ukrainian nation has gone through and that still have to go through make the topic of the ecology of human consciousness relevant. In modern music and art, the concept of sound landscape and sound ecology begins to play an increasingly important role. Using the example of the analysis of Ostap Manulyak's composition “Sounds of the City” and the interactive installation “Verbova” authored by Yana Shliabanska, Tetiana Khoroshun, Ostap Kostyuk and Liuba Plavska, ways of using the transformation of the sound landscape to focus thinking and help in achieving a state of psychological balance are considered.

Key words: contemporary Ukrainian music, eco-consciousness, electroacoustic music, soundscape.